

Hätkähdyttävämpiä erikoisuuksia on feminiinisen ”hen”-pronominin tarjoileminen lukijoille. Lehto perustelee halunneensa sen avulla selventää viittauksia henkilöihin ja osoittaa korostetusti, että sukupuolet saattavat myös sekoittua tai vaihtua. ”Hen” herättää painottomaan *she*-pronomiin verrattuna niin paljon huomiota, että lukija tulee väkisinkin miettineeksi, voisiko henkilöyden sittenkin selvittää viittaussuhtein ja toivotun sekoittumisen hoitaa suomen kaksisukuisella ”hän”-pronominilla.

Alaviitteet ja vieraannuttaminen panevat lukemaan tekstiä hitaasti, etenkin kun Joycen joustavat virkkeet ja rakenteet saavat suomen taivutuspäätteiden ja pitkien sanojen lisäksi hidasteekseen vieraannuttavia elementtejä. Lukijasta riippuu, mieltääkö hän tämän miellyttäväksi viipyilyksi ja tilaisuudeksi tekstin syvällisempään pohdiskeluun. Teoksen loppupuolella viitteiden määrä vähenee, ja parhaimmillaan Lehto on rakenteeltaan ja äänneasultaan rytmikkäästi soljuvissa, sujuvasti luettavissa virkkeissä.

Lehdon tulkinta pyrkii faktatarkkuuteen, mutta on silti omalla tavallaan yhtä persoonallinen, tekstin vietäväksi heittäytyvä ja vaimonvarainen kuin Saarikoskenkin. Joycen suomenkielinen kirjailijakuva on täydentynyt, mutta tilaa jää uusillekin näkemyksille.

Viitteet & kirjallisuus

- 1 James Joyce, *Ulysses. The 1922 Text*. Toim. Jeri Johnson. Oxford University Press, Oxford 1998/1993, 50. Loput viitteet tähän tekstiviitteeseen sivunumerolla.
- 2 James Joyce, *Ulysses (Ulysses, 1922)*. Suom. Leevi Lehto. Gaudeamus, Helsinki 2012, 70. Vastedes viittaukset tähän tekstiviitteeseen muodossa: (U 70).
- 3 James Joyce, *Odysseus (Ulysses, 1922)*. Suom. Pentti Saarikoski. Tammi, Helsinki 1964, 52. Loput viitteet tähän tekstiviitteeseen sivunumerolla.

VIRPI HÄMEEN-ANTTILA

Mieli työssään

Tänä vuonna James Joyce ja hänen pääteoksensa *Ulysses* (1922)¹ ovat erityisen ajankohtaisia. Joycen teosten tekijänoikeuden vapauduttua vuoden alussa markkinoille on ilmestynyt uusi laaja elämäkerta ja lukuisia uusia painoksia ja käännöksiä. Suomessa merkittävin julkaisu on Leevi Lehdon kymmenvuotisen käännöstyön tulos *Ulysses*.

Mitä lukijan tulee tietää

Ulysses ja sen tekijä keräävät arvosteluissa ympärilleen mahtipontisia määritelmiä ja laatusanoja, joiden edessä lukija sulkee oman sisäisen tutkansa. Näin ei saisi olla. Mykistyminen tai hymistely ”kirjailijames-tarin” ”merkkiteoksen” äärellä vaientaa myös sen äänen, ja *Ulyssesin* vahvuuksia ovat nimenomaan sen meluisuus, ristiriitaisuus ja kyky herättää kysymyksiä.

Joycen teokset kiertyvät säännönmukaisesti hänen oman elämänsä ympärille, joten haitaksi ei ole tutustua myös siihen. Gordon Bowkerin tuore Joyce-biografia² on ensimmäinen, joka on laadittu Richard Ellmannin laajan ja loistokkaan elämäkerran (1959)³ jälkeen. Molemmista selviää, miten olennaisesti Joycen työtä muovasi tarve pysyä suurin osa elämäänsä poissa Dublinista ja kotimaastaan ja näennäisesti vastakkainen tarve kirjoittaa yksinomaan siitä.

Samoin hyödyllistä on tuntea Ellmannin tarkastelema Joycen samastuminen Danteen ja halu saada aikaan jotain *Divina Comedian*

kaltaista, tai lukea Joycen aiemmat teokset. Joycen jokainen kirja näet kasvoi edellisestä tavalla tai toisella. Seuraava katkelma löytyy teoksesta *Taiteilijan omakuva nuoruuden vuosilta* (1916)⁵:

”[...] tärkeätä ei ollut väri, vaan lauseen punnittu sanapaino. Rakastiko hän siis sanojen rytmillisistä nousua ja laskua enemmän kuin niiden ominaisvärejä ja hehkuu? Vai oliko asia niin, että hän heikkoäköisenä ja mieleltään kainona nautti vähemmän monikirjavan ja sisältörikkaan kielen maalaamasta hehkuvasta aistimaailman kuvasta kuin yksilöllisestä tunteiden ja mielenliikutusten maailmasta, jonka täydellinen peili oli kirkas ja taipuisa, poljennollinen proosa.”⁴

Äänessä on Joycen *alter ego* Stephen Dedalus, joka on myös yksi *Ulyssesin* kokevista mielistä. Hänen itsetutkiskelunsa valaisee sekä Joycen valmiutta asettaa kielen sointi ja sanojen allusiiviset mahdollisuudet sen edelle, mitä niillä oikeastaan ilmaistaan, että hänen pyrkimystään kuvata todellisuutta mielen liikkeiden eikä aistimaailman kuvien kautta. Molemmat piirteet kannattelevat *Ulyssesistä*.

Vanhaa ja uutta

Ulysses ei ole läpeensä vaikea ja keikelevä teksti. Siitä voi erottaa lineaarisen tarinan: yhden päivän (16. kesäkuuta 1904, jota Bloomsdayna juhli-taan) tapahtumat aamusta iltayöhön. Päähenkilöiden, Leopold

Päivi Mehtonen: Minän pyhiinvaellus ei-mihinkään (4/07)

Samuel Beckett, *Watt & Malone kuolee*

Irmeli Hautamäki: Nadjan muistoa tavoittamassa (1/08)

André Breton, *Nadja*

Timo Kaitaro: Tutkimusmatka romanttiseen mieleen (2/08)

Thomas de Quincey, *Englantilaisen oopiuminkäyttäjän tunnustukset*

Ville Lähde: Jokiretkellä vallankumoukseen (3/08)

William Morris, *Huomispäivän uutisia*

Hanna Ruutu:

Kahtiajaettu ihminen (4/08)

Fjodor Dostojevski, *Rikos ja rangaistus*

Päivi Mehtonen:

Minä kosmoksessa (1/09)

Italo Calvino, *Koko kosmomiikka*

Elina Hietaranta:

Murhaaja, sattumalta? (2/09)

Jonathan Littell, *Hyväntahtoiset*

Mikko Kallionsivu:

Mitä tulee perään (3/09)

Don DeLillo, *Putoava mies*

Pirjo Lyytikäinen: Kelluva filosofi ja todellisuuden kysymys (3/09)

Leena Krohn, *Valeikkuna*

Tapani Kilpeläinen:

Kissoja ja ihmisiä (4/09)

Doris Lessing, *Kissakirja*

Jukka Mikkonen:

Nukkuvan järjen postulaatit (1/10)

Jorge Luis Borges,

Kuvitteellisten olentojen kirja

Heidi Grönstrand: Menneet

kohtuuden ihanteet (2/10)

Charlotte Brontë, *Professori*

Erna Oesch: Romantiikan

mikrohistoria (3/10)

John Keats, *Runoja ja kirjeitä*

Bloomin, hänen vaimonsa Mollyn ja jo mainitun Stephenin henkilökuvat ovat yhtenäiset, säröilyä esiintyy vain hallusinaatiojaksossa. (Samaan aikaan, 20-luvulla, venäläiset absurdistit rikkoivat tarinan, henkilöiden ja lauserakenteiden jatkuvuutta minkä ehtivät.⁵) Teoksella on myös vankka metatekstuaalinen matriisi, Homeroksen eepos, vaikka sen ja muun Joycen käyttämän barokkisen symbolikoodiston soveltaminen arkipäiväiseen kuvattavaan on sinänsä moderni piirre.

Uutta on se, mitä Joyce tekee teoksessaan kielelle. Hän vaihtaa tyylejä ja kerrontatekniikkaa romaanin osasta toiseen. Hän varioi sanajärjestyksestä, keksii uudissanoja ja viljelee sanaleikkijä. Tunnetuin kielellinen ja tyyllinen uudistus on moniäänisesti toteutettu tajunnanvirtatekniikka, joka toi lineaarisesti liikkuvaan proosaan vaikutelman synkronisuudesta. Yhä edelleen Joycen kuvaus Stephenin kirjallisesti, Bloomin asiapitoisesti ja Mollyn uneliaasti muistellen assosioivasta ”sisäisestä puheesta” vaikuttaa aidolta. Filosofin kannalta on silti aiheellista kysyä, miten lähelle kuvaus assosioivasta mielestä tulee todellista ajatusten liikettä ja mitkä periaatteet ohjaavat Joycen tapaa merkitä sitä sanoilla. Ajattelu, kuten unennäkö, etenee liian nopeasti omaksuakseen viimeisteltyjä verbaalisia muotoja. Sen koodaaminen sanoiksi on konventio, samalla tavoin kuin realismi on konventio.

Ulysses on sikäläkin filosofille otollinen teksti, että siinä tulevat lihaksi Wittgensteinin ajatukset kielipeleistä, joilla yhteisöt määrittävät rajansa ja identiteettinsä. Romaani on oman aikansa ja osaksi sitä edeltävienkin aikojen kielipeliänsä ensyklopedia. Freudin käsitykset tiedostamattoman seksuaalissävyydestä sisälöstä saavat myös vahvistusta etenkin Bloomin mietiskelyistä.⁶ *Ulysses* kuningasajatus on kuitenkin arkisen tylsyyden yksityiskohtainen ja jokaisen merkityksen huomioon ottava kuvaus, jonka ansiosta teos versoo ja laajenee ”koko maailmaksi”, joksi sitä on usein kutsuttukin.

Molempi parempi

Mitä *Ulysses* lukea? Kaikkia, sanoin. On alkuteksti ja kaksi suomennosta. Saarikosken *Odysses* luistelee käännösvirheidensä yli notkeasti ja uhraa yksityiskohdat kokonaisuudelle. Lehdon uusi *Ulysses* on kieleltään vähintään yhtä tyylikäs, mutta rakentaa tekstin Joycen tavoin yksityiskohdista. Ne laajenevat lisätietoa tarjoaviksi alanooteiksi, joita on vaikea olla katsomatta. Lukuakti hidastuu ja hyppelee. Se voi haitata jotakuta. Ehkä intialaiseen kulttuuriin perehtyminen on totuttanut minut lukemaan tiuhaan haarovia tekstejä ja eksegeesiä, joka vakuuttaa olevansa narratiivi, koska minusta on vain hauska loikkia tarinan sisällä. Aika kannattaa unohtaa *Ulysses* lukiessa. Jos Joycen teos on kosmos, niin mikäs kiire siinä, valmiissa maailmassa.

Vitteet & Kirjallisuus

- 1 Teoksesta on sittemmin ilmestynyt 18 eri laitosta. Tärkeimmät ovat korjattu Bodley Head -editio (1960), jota Saarikosken käännös seuraa, ja Hans Walter Gablerin editio (1984), jota Lehdon käännös seuraa.
- 2 Gordon Bowker, *James Joyce. A New Biography*. Farrar, Straus & Giroux, New York 2012.
- 3 Richard Ellmann, *James Joyce*. Oxford University Press, Oxford 1959.
- 4 James Joyce, *Täiteilijän omakuva nuoruuden vuosilta*. (A Portrait of the Artist as a Young Man, 1914.) Suom. Alex Matson. Tammi, Helsinki 1964.
- 5 Ks. esim. Editor's Introduction teoksessa *Oberiu: An Anthology of Russian Absurdism*. Toim. Eugene Ostashevsky. Northwestern University Press, Evanston 2006, xiii–xxxii.
- 6 Tämä ei tarkoita, että Joyce olisi arvostanut Freudin ajatuksia. Bowkerin mukaan Joyce kutsui Jungia ja Freudia nimillä Tweedledum ja Tweedledee (Lewis Carrollin teoksen *Alice Peili-maassa* hahmojen mukaan). Huomautettakoon, että Joyce harvoin löysi kenestäkään muusta intellektuellista kuin itsestään hyvää sanottavaa.